

Sarah Bakewell

MOČ HUMANIZMA

*Sedem stoletij svobodomiselnosti,
raziskovanja in upanja*

*Humanistično prizadevanje
za življenje po meri človeka*

Sarah Bakewell

MOČ HUMANIZMA

*Sedem stoletij svobodomiselnosti,
raziskovanja in upanja*

*Humanistično prizadevanje
za življenje po meri človeka*

Prevedel Niki Neubauer

UMco

Ljubljana 2024

Sarah Bakewell
MOČ HUMANIZMA
Sedem stoletij svobodomiselnosti, raziskovanja in upanja
Humanistično prizadevanje za življenje po meri človeka

HUMANLY POSSIBLE
Seven Hundred Years of Humanist Freethinking, Enquiry and Hope

Copyright © 2023 by Sarah Bakewell. All rights reserved.

© za Slovenijo UMco, d. d., 2024. Vse pravice pridržane.

Prevod: Niki Neubauer

Izdajatelj in založnik: UMco d. d.
Zbirka Angažirano

Odgovorni urednik: Samo Rugelj
Pomočnica urednika: Renate Rugelj
Oblikovanje ovitka: Žiga Valetič

Postavitev: Aleš Cimprič

Fotografija na naslovnici: iStock
Številčenje kazala in opombe: Neža Vilhelm

Tisk: Camera, d. o. o.

Naklada: 400 izvodov, 1. natis
Ljubljana 2024

Knjižno delo je izšlo v okviru programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

V okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah so brez pisnega dovoljenja založbe prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, v številni fotokopiranje, tiskanje in shranjevanje v elektronski obliki.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

165.742(091)

BAKEWELL, Sarah, 1963-

Moč humanizma : sedem stoletij svobodomiselnosti,
raziskovanja in upanja : humanistično prizadevanje za življenje
po meri človeka / Sarah Bakewell ; prevedel Niki Neubauer.
- 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2024. - (Zbirka Angažirano)

Prevod dela: Humanly possible
ISBN 978-961-7136-92-0
COBISS.SI-ID 192946947

UMco, d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01 / 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

VSEBINA

UVOD: SAMO POVEZUJ!	9
PRVO POGlavJE: DEŽELA ŽIVIH	33
DRUGO POGlavJE: DVIgANJE LADIJ	65
TRETJE POGlavJE: PROVOKATORJI IN POGANI	99
ČETRTO POGlavJE: ČUDOVITA MREŽA	135
PETO POGlavJE: ČLOVEŠKE ZADEVE	153
ŠESTO POGlavJE: NENEHNI ČUDEŽI	181
SEDMO POGlavJE: PODROČJE ZA VSE LJUDI	215
OSMO POGlavJE: RAZVIJANJE ČLOVEŠTVA	241
DEVETO POGlavJE: SANJSKA DEŽELA	271
DESETO POGlavJE: DOKTOR UPANJE	303
ENAJSTO POGlavJE: ČLOVEŠKI OBRAZ	331
DVANAJSTO POGlavJE: KRAJ ZA SREČO	373

Zahvale 403

*Dodatek: Deklaracija sodobnega humanizma
(ki jo je leta 2022 sprejela organizacija Humanists International)* 405

Končne opombe 409

Seznam ilustracij 491

Imensko in stvarno kazalo 497

MOČ HUMANIZMA

UVOD

Samo povezuji!

Kaj je humanizem? V komičnem romanu Davida Nobbsa *Drugi od zadnjega konca na dirki v vrečah*¹ iz leta 1983 se to vprašanje zastavi na ustanovnem sestanku Biseksualnega humanističnega društva osnovne šole Thurmarsh – »biseksualnega« zato, ker so v njem tako dekleta kot fantje. Sledi kaos.

Ena od deklet začne, da gre za poskus renesanse, da bi pobegnila iz srednjega veka. Pri tem misli na literarni in kulturni preporod, ki so ga v 14. in 15. stoletju sprožili energični in svobodomiselnih intelektualci v italijanskih mestih, kot so Firence. Vendar to ne drži, pravi drug član društva. Humanizem pomeni »biti dober in prijazen do živali in stvari, imeti dobrodelne organizacije, obiskovati stare ljudi in take reči.«

Tretji član se ogorčeno odzove, da je to zamenjava humanizma s humanitarnostjo. Četrty se pritožuje, da je vse skupaj samo zapravljanje časa. Humanitarci se razjezi: »Ali je po tvojem mnenju obvezovanje bolnih živali, skrb za stare ljudi in podobno zapravljanje časa?«

Tisti ogorčeni zdaj predlaga povsem drugačno opredelitev. »To je filozofija, ki zavrača nadnaravnost, človeka obravnava kot del narave in uveljavlja njegovo bistveno dostojanstvo in vrednost ter njegovo sposobnost, da doseže samouresničitev z uporabo razuma in znanstvene metode.« To je dobro sprejeto, dokler nekdo drug ne izpostavi težave: nekateri ljudje verjamejo v Boga, vendar se imajo za humaniste. Sestanek se konča, vendar so vsi samo še bolj zmedeni, kot so bili na začetku.

Toda učencem iz Thurmarsha ne bi bilo treba skrbeti: *vs*i so bili na pravi poti. Vsak od njihovih opisov – in še mnogi drugi – prispeva k najpopolnejši in najbogatejši sliki o tem, kaj pomeni izraz humanizem in kaj so humanisti skozi stoletja delali, proizvedli in verjeli.

Tako kot je vedel učenec, ki je govoril o ne-nadnaravnem pogledu na življenje, so številni sodobni humanisti ljudje, ki raje živijo brez verskih prepričanj in svoje moralne odločitve sprejemajo na podlagi empatije, razuma in občutka odgovornosti do drugih živih bitij. Njihov pogled na svet je povzel pisatelj Kurt Vonnegut: »Sem humanist,« je dejal, »kar deloma pomeni, da sem se poskušal obnašati spodobno, ne da bi pričakoval nagrado ali kazen po smrti.«²

Vendar je imel prav tudi tisti učenec, ki je dejal, da imajo nekateri od teh, ki veljajo za humaniste, tudi verska prepričanja. Še vedno jih lahko označimo za humaniste, če se osredotočajo predvsem na življenja in izkušnje ljudi tukaj na Zemlji in ne na institucije, doktrine ali teologijo onostranstva.

Drugi pomeni nimajo nobene zveze z verskimi vprašanji. Humanistični filozof, na primer, je tisti, ki v središče reči postavlja živo osebo kot celoto in je ne razgrajuje v sisteme besed, znakov ali abstraktnih načel. Humanistični arhitekt načrtuje stavbe v človeškem merilu, tako da ne preobremenjujejo ali frustrirajo tistih, ki morajo v njih živeti. Podobno imamo lahko humanistično medicino, politiko ali izobraževanje; humanizem je prisoten

v literaturi, fotografiji in filmu. V vsakem primeru je na vrhu seznama skrbi posameznik in ni podrejen nekemu večjemu konceptu ali idealu. To je bližje temu, kar je želel povedati »humanitarni« učenc.

Kaj pa tisti italijanski in drugi učenjaki iz 14. in 15. stoletja – tisti, o katerih je govorila prva učenka iz Thurmarsha? To so bili humanisti druge vrste: ti so prevajali in urejali knjige, poučevali študente, si dopisovali s svojimi pametnimi prijatelji, razpravljali o različnih razlagah, razvijali intelektualno življenje ter na splošno veliko pisali in govorili. Skratka, bili so strokovnjaki za humanistiko ali *studia humanitatis*, kar pomeni »človeške študije«. Po tem latinskem izrazu so v italijanščini postali znani kot *umanisti* in so potemtakem prav tako humanisti; tudi v sodobni rabi jih še danes tako imenujemo. Mnogi so delili etične interese drugih vrst humanistov, saj so verjeli, da učenje in poučevanje humanističnih ved omogoča bolj krepostno in civilizirano življenje. Učitelji humanistike pogosto še vedno tako mislijo, le da v posodobljeni obliki. Upajo, da bodo učencem s seznanjanjem z literarnimi in kulturnimi izkušnjami ter z orodji kritične analize pomagali pridobiti dodatno občutljivost za poglede drugih, subtilnejše razumevanje razvoja političnih in zgodovinskih dogodkov ter bolj preudaren in preišljen pristop k življenju na splošno. Upajo, da jim bodo privzgojili *humanitas*³, kar v latinščini pomeni biti človek, vendar z dodatnim poudarkom na prefinjenosti, znanju, artikuliranosti, velikodušnosti in dobrem vedenju.

Kaj – če sploh kaj – imajo skupnega religiozni, neverujoči, filozofski in praktični humanisti ter tisti, ki poučujejo humanistiko? Odgovor se skriva že v imenu: vsi imajo pogled usmerjen v *človeško* razsežnost življenja.

Kaj pa je ta razsežnost? Težko jo je opredeliti, vendar leži nekje med stvarnim področjem materije in katerikoli povsem duhovnim ali božanskim področjem, za katero se domneva, da obstaja. Ljudje smo seveda iz materije, tako kot vse drugo

okoli nas. Na drugem koncu spektra pa smo morda (kot verjamejo nekateri) na določen način povezani z numinoznim svetom. Hkrati pa se nahajamo tudi na področju resničnosti, ki ni niti povsem fizično niti povsem duhovno. To je sfera ukvarjanja s kulturo, mišljenjem, moralno, obredi, umetnostjo – dejavnostmi, ki so (večinoma, čeprav ne v celoti) značilne za našo vrsto. Temu področju namenjamo večino svojega časa in energije: pogovarjamo se, pripovedujemo zgodbe, izdelujemo slike ali modele, oblikujemo etične sodbe in se trudimo ravnati pravilno, pogajamo se o družbenih dogovorih, izvajamo bogoslužne obrede v templjih, cerkvah ali svetih gajih, prenašamo spomine, poučujemo, igramo glasbo, pripovedujemo šale in se šalimo na svoj račun za zabavo drugih, poskušamo dognati različne stvari in smo na splošno bitja, kakršna smo. To je področje, ki ga humanisti vseh vrst postavljajo v središče svojih obravnav.

Medtem ko znanstveniki proučujejo stvarni svet, teologi pa božanskega, humanisti proučujejo človeški svet umetnosti, zgodovine in kulture. Nereligiozni humanisti sprejemajo moralne odločitve na podlagi človeške blaginje, in ne božjih navodil. Tudi religiozni humanisti se osredotočajo na dobrobit ljudi, vendar v okviru vere. Filozofski in drugi humanisti svoje ideje nenehno presojujejo z izkušnjami resničnih živih ljudi.

Pristop, osredinjen na človeka, je izrazil grški filozof Protagora, ki je pred približno dva tisoč petsto leti pripomnil: »Človek je merilo vseh stvari.«⁴ To morda zveni ošabno, vendar te izjave ni treba razumeti, kot da se mora vse veselje prilagoditi našim zamislim, še manj pa, da imamo pravico gospodovati nad drugimi oblikami življenja. Lahko jo razumemo tako, da kot ljudje dojemamo svojo resničnost na človeški način. Človeške stvari so nam znane in jim posvečamo pozornost; za nas so pomembne, zato jih jemljemo resno.

Res je, da se po tej opredelitvi skoraj vse, kar počnemo, lahko zdi nekoliko humanistično. Druge predlagane opredelitve so

bile še bolj vseobsegajoče. Romanopisec E. M. Forster – globoko »človeški« pisatelj in član več humanističnih organizacij –, na vprašanje, kaj mu ta izraz pomeni, odgovarja takole:

Humanizmu bi bilo bolje nameniti čast z navajanjem seznama stvari, v katerih je človek užival ali so se mu zdele zanimive, ljudi, ki so mu pomagali, ter tistih, ki jih je imel rad in jim je skušal pomagati. Tak seznam ne bi bil dramatičen, manjkala bi mu blagozvočnost veroizpovedi in slovesnost odredbe, vendar bi ga lahko navajali samozavestno, saj bi iz njega govorila človeška hvaležnost in človeško upanje.⁵

Temu ne moremo oporekati, vendar se s tem tudi približamo temu, da bi se povsem odrekli definicijam. Toda Forsterjevo zavračanje, da bi o humanizmu povedal karkoli abstraktnega ali dogmatičnega, je že samo po sebi značilno humanističen pristop. Zanj je to osebna zadeva – in v tem je bistvo. Humanizem je pogosto oseben, saj so v njegovem središču osebe.

Tudi zame je nekaj osebnega. Že vse življenje sem humanistka v nereligioznem smislu. V svoji filozofiji in politiki postajam vedno bolj humanistka, saj cenim življenja posameznikov bolj kot velike ideje, ki so se mi včasih zdele vznemirljive. In po letih branja in pisanja o zgodovinskih humanistih

»humanistične« vrste me je očaral temelj, ki je vsem skupen – to pa je proučevanje človeka in njegovih dejavnosti.

Imam to srečo, da lahko svoj humanizem živim brez večjega vmešavanja od zunaj. Za mnoge ljudi pa je humanizem nekaj, za kar tvegajo svoja življenja – in bolj osebno od tega res ne more biti. In če humanizem ni dobro razumljen, se lahko takšna tveganja še povečajo, kot je pokazala nedavna izkušnja mladega humanista v Veliki Britaniji.

Hamza bin Walayat prihaja iz Pakistana, vendar je leta 2017 živel v Združenem kraljestvu in je zaprosil za dovoljenje za bivanje, ker je zaradi svojih humanističnih prepričanj in preloma z islamom v domovini doživljal grožnje s smrtjo, še zlasti s strani lastne družine. Bal se je, da ga bodo v primeru izгона ubili. To je bil upravičen strah; humanizem je v Pakistanu (kot tudi v več drugih državah) prepovedan kot bogokletje in se lahko kaznuje celo z usmrtitvijo. V praksi so pakistanske humaniste večinoma ubijale maščevalne množice, medtem ko so oblasti gledale stran. Razvpit primer se je zgodil istega leta 2017: študenta Mashala Khana⁶, ki je na družbenih omrežjih objavljaj kot »Humanist«, so kolegi študenti pretepli do smrti.

Ko so uslužbenci britanskega ministrstva za notranje zadeve opravili razgovor s Hamzo, da bi ocenili njegovo prošnjo, so ga prosili, naj utemelji svoj strah, da ga bodo preganjali, ker je humanist, in naj navede opredelitev te besede. V svojem odgovoru je omenil vrednote razsvetljenskih mislecev iz 18. stoletja. To je bil odličen odgovor: veliko razsvetljenske misli je bilo humanistične na načine, ki so ustrezali različnim opredelitvam učencev iz Thurmasha. Toda ocenjevalci so, bodisi zaradi pomanjkanja znanja bodisi zato, ker so iskali izgovore, da bi mu odrekli pravico do bivanja, dejali, da so pričakovali, da bo njegov odgovor vključeval imena *starogrških* filozofov, zlasti Platona in Aristotela. Kar je nenavadno, saj knjige o humanizmu ne Platona ne Aristotela ne omenjajo kaj dosti, in to iz dobrega razloga, ker

(v večini pogledov) nista bila preveč humanistična. Toda notranje ministrstvo je sklenilo, da Hamza ni humanist, in je njegovo prošnjo zavrnilo.

Organizacija Humanists UK in drugi simpatizerji so se zavzeli za njegov primer.⁷ Opozorili so na napačno izbiro filozofov.⁸ Na splošno so trdili, da humanizem ni sistem prepričanj, ki bi se opiral na kanon avtoritet. Humanistu ni treba poznati določenih mislecev na način, kot se na primer od marksista pričakuje, da pozna Marxa. Humanisti pogosto zavračajo koncept navezovanja na določene ideološke »svete spise«. Ob tolikšni podpori in trdnih argumentih je Hamza maja 2019 pridobil pravico, da ostane v Združenem kraljestvu. Nato je postal član upravnega odbora organizacije Humanists UK. In po njegovi zmagi je bil v vsa nadaljnja usposabljanja ocenjevalcev ministrstva za notranje zadeve dodan uvod v humanistično miselnost.⁹

Humanizem je torej oseben in predstavlja semantični oblak pomenov in vplivov, ki jih ni mogoče povezati z nobenim konkretnim teoretikom ali praktikom. Do nedavnega so se humanisti redko združevali v formalne skupine in mnogi zase niso uporabljali izraza *humanist*. Tudi če so bili veseli, da so *umanisti*, do 19. stoletja niso govorili o »humanizmu« kot splošnem pojmu ali praksi. (Nekaj prijetno humanističnega je na dejstvu, da so bili *ljudje* za nekaj stoletij pred tem pojmom.) Vse to se zdi rahlo megleno – vendar verjamem, da obstaja neka nepretrgana, skupna humanistična tradicija in da je smiselno vse te ljudi obravnavati skupaj. Povezujejo jih namreč raznobarvne, vendar smiselno podobne niti. In tem nitim želim v tej knjigi slediti – pri čemer sem si za vodilo vzela še eno veliko humanistično misel E. M. Forsterja: »Samo povezuji!«

To je epigraf in ponavljajoči se refren njegovega romana *Howards End* (Howardov kot) iz leta 1910, s katerim je Forster želel povedati več stvari. Menil je, da bi morali iskati vezi, ki nas povezujejo, in ne delitev; da bi morali poleg svojih stališč

poskušati ceniti tudi poglede drugih ljudi na svet; in da bi se morali izogibati notranji razdvojenosti, ki jo povzročata samozavajanje ali hinavščina. Z vsem tem se strinjam – in to jemljem kot spodbudo za pripovedovanje zgodbe o humanizmu v duhu povezovanja in ne razdvajanja.

Poleg tega bom, prav tako v osebni duhu E. M. Forsterja, pisala bolj o humanistih kot o *izmih*. Upam, da vas bodo tako kot mene pritegnile in včasih navdihnile te zgodbe o dogodivščinah, prepirih, prizadevanjih in stiskah humanistov, saj jih je, ko so se prebijali skozi svet, ta pogosto obravnaval z nerazumevanjem ali še huje. Res je, nekateri so imeli dobre izkušnje in so našli zavirljive niše v akademskih ali dvornih okoljih. Toda le redko so lahko na te položaje računali dolgo, drugi pa so bili pogosto vse življenje v težavnem položaju obstrancev. Skozi stoletja so bili humanisti izgnanci ali popotni učenjaki, ki so živeli od svojega razuma in besed. V zgodnjem novem veku jih je kar nekaj padlo v roke inkviziciji ali drugim lovcem na herezije. Drugi so iskali varnost tako, da so prikrivali, kaj v resnici mislijo, kar so včasih počeli tako učinkovito, da tega še vedno ne vemo. Še dolgo v 19. stoletju so nereligiozne humaniste (pogosto imenovane »svobodomisleci«*) često obsojali, jim prepovedovali objavljanje ter jih zapirali in jim odvzemali pravice. V 20. stoletju jim je bilo prepovedano odkrito govoriti, niso se mogli potegovati za javne funkcije; zatirali so jih, sodno preganjali in zapirali. Tudi v 21. stoletju humanisti marsikje še vedno trpijo vse to.

Humanizem vzbuja močne odzive. Vse je povezano s človeškim dejavnikom, ki pa je zelo zapleten in intimno zadeva vsakega od nas: biti človek je nenehna uganika in izziv. Ker je toliko odvisno od naših predstav o nas samih, ni presenetljivo, da so lahko tisti, ki odkrito izražajo humanistična stališča, žrtve, zlasti v razmerah, kjer se še vedno strogo uveljavlja verski ali politični konformizem.

* Na Slovenskem je bil v tistem času v veljavi izraz »frajgajsti« – op. prev.

Vendar so številne generacije teh trmastih humanistov počasi, po tiho in ob pogostem spotikanju zgovorno in razumno utemeljevale svoja stališča, tako da njihove ideje zdaj prežemajo mnoge družbe, ne glede na to, ali so priznane kot take ali ne.

Ljudje, ki jih bomo spoznali v tej knjigi, so živeli v obdobju, ko je humanizem dobival obrise, kakršne poznamo danes. Moja zgodba zajema zlasti sedem stoletij, od 14. stoletja do našega časa. Večina oseb iz te knjige (ne pa vse) je živela v tem obdobju; prav tako so bili večinoma (ne pa vsi) Evropejci. Zgodbo sem tako omejila deloma zato, ker se je v tem časovnem okviru zgodilo toliko zanimivih stvari, deloma pa tudi zato, ker ji to daje določeno kontinuiteto: mnogi od teh ljudi so poznali delo drug drugega in so se nanj odzivali, tudi če se niso mogli osebno srečati. Ta delček zgodovine in geografije nam pomaga izrisati nekatere bolj zgoščene oblike humanistične misli in videti, kako se je ta razvijala.

Vendar je treba mojo zgodbo vedno umestiti v kontekst večje zgodbe: širše, daljše in popolnejše zgodbe o življenju in mislih humanistov po vsem svetu. Humanistični načini razmišljanja so se pojavili v številnih kulturah in obdobjih. Prepričana sem, da v neki obliki obstajajo že vse od takrat, odkar je naša vrsta prvič začela razmišljati o sebi ter o svojih izbirah in odgovornostih na tem svetu.

Zato se, preden zares začnemo, podajmo na ogled tega širšega obzorja in spotoma spoznajmo nekaj ključnih humanističnih idej.

Začnemo lahko s prvo možnostjo, ki so jo omenili Thurmarshovci: razumevanje človeškega življenja na ne-nadnaravni način. Med vsemi pogledi, ki so se pojavili na tistem sestanku, ima ta najstarejši zapisani rodovnik. Prva razprava o materialističnih pogledih na svet¹⁰ (za katero vemo) je nastala v Indiji v okviru miselne šole Carvaka, ki jo je ustanovil mislec Brhaspati

nekje pred 6. stoletjem pred našim štetjem. Privrženci te šole so verjeli, da je s tem, ko umre naše telo, konec tudi nas. Filozof Ajita Kesakambalī naj bi dejal:

Človeško bitje je sestavljeno iz štirih velikih prvin, in ko človek umre, se zemeljski del vrne v zemljo, vodni del v vodo, ognjeni del v ogenj, zračni del v zrak, sposobnosti pa preidejo v prostor ... Bedaki in modreci so ob razpadu telesa uničeni in propadejo, po smrti ne obstajajo.¹¹

Približno stoletje pozneje se podobna misel pojavi v obalnem mestu Abdera v severovzhodni Grčiji, kjer je živel filozof Demokrit. Ta je učil, da je vse v naravi sestavljeno iz atomov – nedeljivih delcev, ki se povezujejo na različne načine in oblikujejo vse predmete, ki smo se jih kdajkoli dotaknili ali jih videli. In iz teh delcev smo sestavljeni tudi *mi*, tako duševno kot telesno. Dokler živimo, se združujejo in tvorijo naše misli in čutne izkušnje. Ko umremo, se delci razpršijo in tvorijo druge stvari. To je konec misli in izkušenj – in s tem tudi nas.

Je to humanistično? Ali ni samo depresivno? Ne; v resnici ponuja spodbudne in tolažilne posledice za naše življenje. Če nič od mene ne bo preživelo in prešlo v posmrtno življenje, nima smisla živeti v strahu in skrbeti, kaj mi bodo storili bogovi ali kakšne muke ali pustolovščine me čakajo v prihodnosti. Zaradi atomske teorije je

bil Demokrit tako brezskrben, da je bil znan kot »smejoči se filozof«: ker je bil osvobojen kozmičnega strahu, se je lahko smejal človeškim slabostim, namesto da bi zaradi njih jokal kot drugi.

Demokrit je svoje ideje posredoval drugim. Med tistimi, ki so jih prevzeli, je bil tudi Epikur, ki je v svoji šoli v Atenah ustanovil skupnost učencev in podobno mislečih prijateljev, znano kot »Vrt«. Epikurejci so iskali srečo predvsem v uživanju v prijateljstvih, skromni prehrani, ki je bila podobna kaši, in gojenju duševne umirjenosti. Kot je Epikur zapisal v nekem pismu, je bil ključni sestavni del slednje izogibanje »tistim lažnim predstavam o bogovih in smrti, ki so glavni vir duševnih motenj«. ¹²

Potem je bil tu še Protagora, tisti, ki je govoril o »človeški meri« in je prav tako prihajal iz Abdere ter je osebno poznal Demokrita. Njegovo govorjenje o presojanju vsega s človeškimi merili je že v njegovem času veljalo za moteče, še bolj pa je zaslovel zaradi pisanja knjige o bogovih, ki se je menda začela s to presenetljivo izjavo:

Kar zadeva bogove, ne morem vedeti, ali obstajajo ali ne. Veliko je namreč ovir, ki preprečujejo spoznanje, med drugim sta to tako nejasnost vprašanja kot kratkost človeškega življenja. ¹³

Glede na tak začetek bi bilo dobro vedeti, s čim je zapolnil preostanek knjige. Vendar je udarna že ta uvodna misel. Bogovi morda obstajajo ali pa ne, toda *za nas* so dvomljiva in nezaznavna bitja. Argument, ki je sledil, je bil verjetno ta, da nam ni treba zapravljati našega kratkega življenja s skrbmi o njih. Naša naloga je, da se ukvarjamo s svojim zemeljskim življenjem, dokler traja. To je, spet, drug način, kako reči, da je pravo merilo za nas človeško merilo.

Razlog, da ne vemo, kaj je sledilo v knjigi, je ta, da se razen teh nekaj vrstic ni ohranilo nič drugega – in dobro vemo, zakaj.

Biograf Diogen Laertski pravi, da so Atenci takoj, ko se je pojavil zapis o bogovih, »Protagoro izgnali in njegova dela zažgali na tržnici, potem ko so poslali glasnika, da jih pobere od vseh, ki so imeli izvode v lasti.«¹⁴ Prav tako se ni ohranilo nič, kar bi neposredno napisal Demokrit ali člani šole iz Carvake, in najbrž so razlogi za to podobni. Od Epikurja imamo nekaj pisem, toda njegov nauk

je v pesniško obliko prenesel tudi poznejši Rimljan, Lukrecij v dolgi pesnitvi *O naravi sveta*. Tudi ta je bila že skoraj izgubljena, vendar se je poznejši izvod ohranil v nekem samostanu, kjer so ga v 15. stoletju našli humanistični zbiratelji knjig in ga na novo razširili. Po vseh teh krhkih trenutkih in skorajšnjih izgubah so Demokritove ideje vendarle preživele do naše dobe – in tako jih je ameriška pisateljica Zora Neale Hurston v svojih spominih iz leta 1942 *Dust Tracks on a Road* (Prašne kolesnice na cesti) lepo ubesedila:

Čemu strah? Moje bistvo je materija, ki se nenehno spreminja, premika, a se nikoli ne izgubi; zakaj torej potrebujem verodostojnosti in prepričanja, da bi se odrekla ugodju vseh svojih soljudi? Široki pas vesolja ne potrebuje prstanov. Eno sem z neskončnim in ne potrebujem nobenega drugega zagotovila.¹⁵

Ta tradicija živi naprej, tudi z besedami iz oglaševalske kampa-
nje iz leta 2009 v Združenem kraljestvu, ki jo je podprlo Britan-
sko humanistično združenje (zdaj Humanists UK). Sporočilo,
natisnjeno na avtobusih in plakatih, je bilo demokratska izjava
o umirjenosti misli: »Boga verjetno ni. Zato prenehajte skrbeti
in uživajte v življenju.«¹⁶ Zamisel se je porodila Ariane Sherine,
mladi pisateljici in komičarki, ki je želela ponuditi alternativno,
pomirjujoče sporočilo, potem ko je na avtobusih videla oglas
evangeličanske verske organizacije, katere spletna stran je greš-
nikom grozila z večnim peklom.

Ta preusmeritev pozornosti na tukaj in zdaj ostaja eno ključ-
nih načel sodobnih humanističnih organizacij. Oblikovano je
bilo celo kot nekaj najbolj nehumanistično zvenečega, kot »iz-
poved vere« ali izjava o temeljnih prepričanjih. Njen avtor je
bil Robert G. Ingersoll, ameriški svobodomislec (ali nereligiozni
humanist) iz 19. stoletja, glasi pa se takole:

Sreča je edino dobro.

Čas za srečo je zdaj.

Kraj, kjer smo lahko srečni, je tukaj.

In Ingersoll zaključí z najpomembnejšo zadnjo vrstico:

Srečni smo lahko tako, da osrečimo druge.¹⁷

Zadnji del nas pripelje do druge velike humanistične ideje:
smisel našega življenja je v naših medsebojnih povezavah in
stikih.

To načelo medčloveške povezanosti je lepo ubesedeno v igri
Publija Terencija Aferja. Priimek »Afer« se nanaša na njegovo
poreklo, saj se je rodil, verjetno kot suženj, okoli leta 190 pred
našim štetjem v Kartagini ali njeni bližini v severni Afriki; nato
je v Rimu zaslovel kot pisec komedij. Eden od njegovih likov

pravi – in vključila sem latinski izvornik, ker se ga še vedno pogosto navaja:

*Homo sum, humani nihil a me alienum puto.*¹⁸

Ali:

Človek sem in nič človeškega mi ni tuje.

Pravzaprav je ta stavek mišljen kot šala. Lik, ki ga izreče, je znan po tem, da je radoveden sosed: tako odgovori, ko ga nekdo vpraša, zakaj se ne more brigati zase. Prepričana sem, da je dobro učinkoval, saj je občinstvo ujel nepripravljeno, norčeval pa se je iz filozofskih globokoumnosti. Tudi mene zabava, da se je citat, ki ga že toliko stoletij resno navajajo, začel kot šaljiva izjava v komediji. Vendar pa v resnici dobro povzema temeljno humanistično prepričanje: da smo vsi povezani z življenji drug drugega. Po naravi smo družabna bitja in v izkušnjah drugih, tudi tistih, ki se nam zdijo zelo drugačni, lahko prepoznamo del sebe.

Podobna misel prihaja z drugega, južnega konca afriške celine in je zajeta v bantujski besedi *ubuntu*¹⁹ plemena Nguni, skupaj z enakovrednimi izrazi v drugih južnoafriških jezikih. Ti se nanašajo na mrežo medsebojnih človeških odnosov, ki povezujejo posameznike v veliki ali majhni skupnosti. Pokojni nadškof Desmond Tutu, ki je predsedoval južnoafriški Komisiji za resnico in spravo med prehodom države iz apartheida v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, je *ubuntu* skupaj s svojimi krščanskimi načeli navedel kot navdih za svoj pristop. Menil je, da so zatiral-ska razmerja apartheida škodovala tako zatiralcem kot zatiranim in uničila naravne vezi človečnosti, ki bi morale obstajati v posameznikih in med ljudmi. Upal je, da bo ustvaril proces, ki bo ponovno vzpostavil te vezi, namesto da bi se osredotočil na maščevanje krivic. *Ubuntu* je opredelil z naslednjimi besedami:

»Pripadamo snopu življenja. Pravimo, da je človek človek zaradi drugih ljudi.«²⁰

V še enem delu sveta je skupna človeškost prav tako ključnega pomena: v starodavni kitajski tradiciji konfucijanske filozofije. Kongzi, mojster Kong ali Konfucij, kot so ga poznali Evropejci, je živel malo pred Demokritom in Protagoro in je svojim privržencem posredoval veliko dobrih nasvetov. V letih po njegovi smrti leta 479 pr. n. št. so ti privrženci zbrali in razširili njegove izreke v delo *Analekti*, ki zajema vprašanja morale, družbenega bontona, političnih nasvetov in filozofskih spoznanj vseh vrst. Ključni izraz, ki se pojavlja v zbirki, je *ren*. Prevedemo ga lahko kot dobrohotnost, dobroto, krepostnost, etično modrost²¹ ali preprosto »človečnost«, saj je to tisto, kar gojimo, če želimo postati bolj polno in globlje človeški. Pomen je zelo podoben pomenu izraza *humanitas*.

Ko so učenci Kongzija prosili, naj podrobneje razloži *ren* in predlaga eno samo besedo, ki bi bila dobro vodilo za življenje, je omenil *shu*²²: mrežo vzajemnosti med ljudmi. Rekel je, da *shu* pomeni, da drugim ne smeš storiti tistega, za kar bi želel, da ne storijo tebi. Če se vam to zdi znano, je to zato, ker je to načelo prisotno v številnih drugih verskih in etičnih tradicijah po vsem svetu in se včasih imenuje »zlato pravilo«. Judovski teolog Hillel Starejši je dejal: »Kar je sovražno tebi, ne stori svojemu bližnjemu. To je celotna Tora, vse preostalo je razlaga; pojdi in se nauči.«²³ Hindujska *Mahabharata* in krščanski sveti spisi to obračajo v drugo smer: Ravnaj z drugimi tako, kot bi rad, da drugi ravnajo s teboj. Vendar pa je ta različica, kot je pikro poudaril George Bernard Shaw, manj zanesljiva, saj »drugi morda nimajo enakega okusa kot ti«.²⁴

Vse to so načini, kako povedati, da mora naše moralno življenje temeljiti na vzajemni povezanosti med ljudmi. Naša etika je utemeljena na čustvih soljudi, ne na tem, da nas opazujejo in ocenjujejo po božjih merilih. Dobra novica je, da se zdi,

da – večinoma – to osnovno iskro tovarištva čutimo spontano, saj smo visoko socializirana bitja in smo že zrasli v globoki povezanosti z ljudmi okoli nas.

Eden od Kongzijevih poznejših sledilcev, Mengzi (ali Mojster Meng ali Mencij), je to spontano spoznanje uporabil kot izhodišče za celotno teorijo o dobroti človeštva. Svoje bralce je pozval, naj njen vir poiščejo v sebi. Predstavljajte si, da ste nekega dne na sprehodu in opazite majhnega otroka, ki bo ravnokar padel v ribnik. Kaj čutite? Skoraj zagotovo začutite vzgib, da bi skočili v ribnik in ga rešili. Pred tem ni nobenega preračunavanja ali razmisleka in zanj ni potrebna nobena zapoved. To je vaše »seme« moralnega življenja – vendar morate vseeno še razmišljati o njem in ga razvijati, da bi postalo popolna etika.²⁵

Potreba, da na ta način vzgajamo in razvijamo svoje zmožnosti, je še ena ideja, ki preveva humanistično izročilo. Zato je izobraževanje zelo pomembno. Kot otroci se učimo od staršev in učiteljev, pozneje pa se razvijamo z izkušnjami in nadaljnjim študijem. Seveda smo lahko še vedno ljudje tudi brez naprednega izobraževanja, vendar sta mentorstvo in širjenje perspektiv neprecenljiva, če želimo čim bolj uresničiti svoj *ren* ali *humanitas*.

Dobra izobrazba je še posebej pomembna za tiste, ki bodo kasneje vodili politične in upravne sisteme za vse druge. Kongzi in njegovi privrženci so bili trdno prepričani, da se morajo voditelji in javni uslužbenci svojih nalog naučiti z dolgim in marljivim vajeništvom. Naučiti se morajo dobro govoriti in poznati tradicijo svojega poklica, poglobiti pa se morajo tudi v literaturo in druge humanistične vede. Takšni prefinjeni ljudje na čelu so dobri za celotno družbo, je dejal Kongzi, saj krepostni voditelji pomagajo navdihovati vse druge, da živijo v skladu s podobnimi merili.²⁶

V Grčiji je bil o pomenu izobraževanja podobno prepričan Protagora, kar ne čudi, saj je dobro živel (po mnenju nekaterih preveč dobro) kot potujoči učitelj, ki je mlade moške pripravljaj na politično ali zagovorniško kariero, tako da jih je učil javnega

nastopanja in prepričljivega argumentiranja. Trdil je celo, da jih lahko nauči, kako biti kreposten: lahko jim je pomagal »pridobiti dober in plemenit značaj, več kot vreden honorarja, ki ga zaračunavam«. ²⁷

Da bi privabil nove študente, je Protagora pripovedoval zgodbo, s katero je pokazal, zakaj je izobraževanje ključnega pomena. Na začetku človeštva, je dejal, ljudje niso imeli nobenih posebnih lastnosti – dokler nista dva titana Prometej in Epimetej bogovom zanje ukradla ognja ter umetnosti kmetovanja, šivanja, gradnje, jezika in celo izvajanja verskih obredov. Mit o Prometejevi kraji ²⁸ in njegovi kazni za to dejanje je zelo razširjen, vendar Protagorova različica vsebuje nekaj preobratov. Ko Zevs vidi, kaj se je zgodilo, brezplačno doda še eno darilo: sposobnost oblikovanja prijateljstev in drugih družbenih vezi. Zdaj lahko ljudje sodelujejo med seboj. A ne tako hitro: še vedno imajo samo *sposobnost* za te stvari. Imajo seme. Da bi razvili resnično uspešno in dobro upravljano družbo, morajo ljudje poskrbeti, da to seme raste, in sicer tako, da se učijo in poučujejo drug drugega. Za to moramo poskrbeti sami. Obdarjeni smo z darovi, ki pa niso nič, če se ne naučimo, kako sodelovati pri njihovi skupni uporabi.

Ljubezen humanistov do izobraževanja temelji na velikem optimizmu glede tega, kaj nam izobrazba lahko prinese. Morda smo že na začetku precej dobri, vendar smo lahko še boljši. Svoje obstoječe dosežke lahko še nadgradimo – medtem pa lahko uživamo v razmišljanju o tem, kaj smo naredili.

Zato je radostno opisovanje človeških odlik postalo priljubljena zvrst humanističnega pisanja. Rimski državnik Cicero je napisal dialog, v katerem med drugim hvali človeško odličnost; drugi so mu sledili. Vrhunec je ta žanr dosegel v Italiji z deli, kot je *O človeški vrednosti in odličnosti*, ki ga je v 50. letih 14. stoletja napisal diplomat, zgodovinar, biograf in prevajalec Giannozzo Manetti. ³⁰ Samo pogledjte, pravi Manetti, kaj lepega

smo ustvarili! Oglejte si naše zgradbe, od piramid do kupole katedrale, ki jo je nedavno zgradil Filippo Brunelleschi v Firencah, in pozlačenih bronastih vrat krstilnice Lorenza Ghibertija v bližini. Ali pa Giottove slike – Homerjevo ali Vergilijevo pozijo –, zgodovinske knjige Herodota in drugih; da o filozofih, ki so raziskovali naravo, zdravnikov ali Arhimedu, ki je proučeval gibanje planetov, sploh ne govorimo.

Vsi ti izumi so resnično naši – človeški –, kajti to so tisti, ki so jih naredili ljudje: vse hiše, vse vasi in mesta, sploh vse zgradbe na zemlji ... Naše so slike, naši so kipi; naše so obrti, naše so vede in naše je znanje ... Naši so vsi različni jeziki in različne abecede.³¹

Manetti slavi telesne užitke življenja, a tudi bolj prefinjene užitke, ki jih prinaša uporaba naših umskih in duhovnih sposobnosti v polni meri: »Kakšen užitek prinašajo naše sposobnosti ocenjevanja, spomina in razumevanja!«³² Bralcu se ob njegovem pripovedovanju srce napne od ponosa – toda Manetti hvali naše *dejavnosti*, to pa pomeni, da se moramo še naprej truditi, da bi bili boljši, ne pa samo sedeti na lovorikah in se ponašati z doseženim. Ustvarjamo nekakšno drugo človeško stvarstvo, ki dopolnjuje tisto, ki ga je naredil Bog. In tudi mi sami smo takšno delo v nastajanju. Še veliko moramo postoriti.

Manetti, Terencij, Protagora, Kongzi – vsi ti so skozi tisočletja in v različnih kulturah pomagali tkati niti humanistične tradicije. Skupno jim je zanimanje za to, kaj ljudje zmoremo, in upanje, da zmoremo še več. Pogosto zelo cenijo študij in znanje. Nagibajo se k etiki, ki temelji na odnosih z drugimi ter na zemeljskem obstoju in smrtnosti, ne pa na pričakovanem posmrtnem življenju. Vsi si prizadevajo za »povezovanje«: da bi dobro živeli v naših kulturnih in moralnih mrežah ter v stiku z velikim »svežnjem življenja«, iz katerega vsi izhajamo in je vir našega namena in smisla.

Toda humanistična miselnost je še veliko več kot to in v tej knjigi bomo spoznali še veliko več smeri in več vrst humanistov. Toda najprej je treba povedati spremljevalno zgodbo.

Ves ta čas je humanistično tradicijo spremljala senca. Ta je enako široka in dolga in bi jo lahko imenovali *antihumanistična* tradicija.

Medtem ko humanisti naštevajo prvine človeške sreče in odličnosti, antihumanisti vzporedno z njimi prav tako vneto preštevajo naše stiske in slabosti. Opozarjajo na številne pomanjkljivosti ter na nezadostnost naših talentov in sposobnosti za spopadanje s težavami ali odkrivanje smisla življenja. Antihumanisti pogosto ne marajo misli, da bi se veselili zemeljskih užitkov. Namesto tega trdijo, da bi morali korenito spremeniti svoje življenje, bodisi z odmikom od materialnega sveta bodisi z dramatičnim preoblikovanjem naše politike – ali nas samih. Na področju etike se jim zdijo dober značaj ali osebne vezi manj pomembne kot spoštovanje pravil višje avtoritete, bodisi svete bodisi posvetne. In ker ne hvalijo naših najboljših dosežkov kot podlage za prihodnje izboljšave, so prepričani, da morajo biti ljudje predvsem ponižni.

V konfucijanski misli je na primer filozofija, ki jo je zagovarjal Mengzi, našla svojo protiutež v filozofiji drugega misleca, Xunzija, ki je človeško naravo v njenem prvotnem stanju opisal kot »odvratno«. ³³ Po njegovem mnenju jo je mogoče izboljšati le s preoblikovanjem, tako kot kolar pari les, da ga ukrivi v drugačno obliko. Z Mengzijem sta se strinjala, da je izobraževanje koristno, toda Mengzi je menil, da izobraževanje potrebujemo, da v nas zrastejo naravna semena kreposti. Xunzi pa je bil prepričan, da ga potrebujemo, da nas popolnoma izkrivi iz naše spontane oblike.

Tudi krščanstvo je ponujalo obe možnosti. Nekateri zgodnji kristjani so bili skrajno humanistični: za njih je bilo hvaljenje

Ljudi tudi način hvaljenja Boga, saj nas je navsezadnje on ustvaril takšne. Teolog iz četrtega stoletja Nemezij iz Emese zveni zelo podobno kot Manetti, ko o človeku zapiše: »Kdo bi lahko izrazil prednosti tega živega bitja? Prečka morja, v kontemplaciji vstopa v nebo, razpoznava gibanje zvezd ... ne meni se za divje zveri in morske pošasti, obvladuje vse vede, obrti in postopke, pisno se pogovarja s tistimi, s katerimi želi, tudi če so onkraj obzorja.«³⁴ Nekaj let pozneje pa je Nemezijev vplivni kolega teolog Avguštin iz Hipona oblikoval koncept izvirnega greha, ki pravi, da se vsi rodimo v osnovi *napačni* (po zaslugi Adama in Eve) in da celo novorojenčki začnejo življenje v pomankljivem stanju, zaradi česar bi bilo bolje, da bi vse življenje iskali odrešitev.³⁵

Najbolj uničujoč napad na človekovo samospoštovanje pa je leta 1190 napisal kardinal Lotario dei Segni, preden je postal papež Inocenc III.: to je bil traktat z naslovom *O bedi človeškega stanja*.³⁶ (Ta traktat je bil glavna tarča Manettijevega poznejšega dela: skušal ga je ovreči točko za točko.) Kardinal pripoveduje res mračno zgodbo, v kateri opisuje nizkotno in grdo naravo človeškega obstoja od spočetja naprej. Nikoli ne pozabite, opozarja, da se začnete kot gmota sluzi, prahu in umazanega semena, vrženih skupaj v trenutku poželenja. Kot plod v maternici se hranite s krvavo materno tekočino, ki je tako ogabna, da lahko uniči travo, posuši vinograde in povzroči steklino pri psih. Nato se rodiš gol ali, še huje, ovit v posteljico. Zrasteš v smešno obliko navzdol obrnjenega drevesa, tvoji lasje so videti kot prepletene korenine, trup je deblo, noge pa dve veji. Ponašaš se s plezanjem po gorah, jadranjem po morju, rezanjem in poliranjem kamna za izdelavo draguljev, gradnjo z železom ali lesom, tkanjem oblačil iz niti ali globokim razmišljanjem o življenju? Ne bi se smel, kajti vse to je nesmiselna dejavnost, ki jo verjetno počneš iz pohlepa ali nečimrnosti. Resnično življenje sestavljajo trud, tesnoba in trpljenje – vse do smrti, po kateri bo tvoja duša

morda gorela v peklu, medtem ko bo tvoje telo tešilo lakoto črvov. »O, nizkotnost človeškega obstoja! O, zaničevanja vredno stanje človeške nizkotnosti!«³⁶

Namen te grozljivke je, da nas pretrese, da bi spoznali, da se moramo preobraziti. To naj bi nas spodbudilo, da se od tega, kar je Avguštin imenoval Človeško mesto, obrnemo k Božjemu mestu. To, kar imamo za užitke in dosežke na tem svetu, so samo ničevosti. »Ne iščite zadovoljstva na zemlji, ne upajte na nič od človeštva,« je veliko pozneje zapisal mistik in matematik Blaise Pascal. »Vaše dobro je samo v Bogu.«³⁷ Na predavanjih v letih 1901–1902 je filozof William James analiziral, kako deluje ta dvostopenjski korak v religiji: najprej nam vzbudi neprijeten občutek, »da je z *nami*, kakršni smo po naravi, *nekaj narobe*«. Nato religija ponudi rešitev: »občutek, da *smo rešeni od svoje napačnosti*, če se ustrezno povežemo z višjimi silami.«³⁸

Vendar se to ne dogaja samo v religiji. Lahko se zgodi tudi v politiki. V 20. stoletju so fašisti začeli s trditvijo, da je s sedanjo družbo nekaj hudo narobe, a da se to lahko popravi, če se vse osebno življenje podredi interesom nacionalne države. Tudi komunistični režimi so diagnosticirali napake v obstoječem kapitalističnem sistemu in predlagali njihovo odpravo z revolucijo. Novo družbo bo morda treba nekaj časa utrjevati s silo, vendar se bo to splačalo, saj bo prebivalstvo pripeljala v ideološko obljubljenno deželo, stanje milosti, v katerem ne bo več neenakosti in trpljenja. Oba sistema sta bila uradno neteistična, vendar le v tem, da sta Boga nadomestila z nečim podobno transcendentnim: nacionalistično državo ali marksistično teorijo ter kultom osebnosti, osredotočenim na vodjo. Odvzela sta običajne človeške svoboščine in vrednote ter v zameno ponudila možnost, da se dvignemo na neko višjo raven smisla ali »prave« svobode. Kadarkoli vidimo, da voditelji ali ideologije z obljubo nečesa višjega nadvladajo vest, svobodo in razsodnost dejanskih ljudi, je verjetno v vzponu antihumanizem.³⁹

Tako se nasprotje med humanizmom in antihumanizmom nikoli ni natančno ujemalo z nasprotjem med religijo in dvomom: tako kot so nekateri ateisti antihumanistični, ima večina religij še vedno humanistične prvine, ki nas vodijo v povsem drugo smer od modela grešnost/odrešenje. Pogosto se vzpostavi ravnotežje. Celo Inocenc III. je očitno nameraval napisati spremljevalni traktat o človeški odličnosti, ki bi dopolnjeval bedo – vendar mu zaradi preganjanja heretikov in organiziranja križarskih vojn (dveh dejavnosti, v katerih se je še posebej izkazal) ni uspelo najti časa za to. Ljudje smo sodelovali v dolgem plesu sami s seboj: humanistična in antihumanistična misel sta si nasprotovali, vendar sta ob tem tudi obnavljali in poživiljali druga drugo.

Pogosto obstajata celo v isti osebi. Sama imam vsekakor v sebi obe. Ko je dogajanje v človeškem svetu videti slabo, ko se zdi, da so vojne, tiranija, fanatizem, pohlep in uničevanje okolja povsem ušli izpod nadzora, moj notranji antihumanist godrnja, da ljudje niso za nič dobri. Izgubljam upanje. Toda kdaj drugič pa slišim (na primer), kako so se skupine znanstvenikov povezale, da so zasnovali in izstrelili novo vrsto vesoljskega teleskopa – tako zmogljivega, da nam lahko pokaže oddaljene dele vesolja, kakršni so bili pred 13,5 milijarde let, razmeroma kmalu po velikem poku –, in pomislim: kako izjemne živali smo, da smo sposobni narediti nekaj takega! Ali pa gledam nebeško modre vitraže katedrale v Chartresu v Franciji, ki so jih v 12. in 13. stoletju izdelali že zdavnaj preminuli mojstri: kakšno znanje, kakšna predanost! Ali pa sem preprosto priča enemu od majhnih ali velikih dejanj prijaznosti ali junaštva, ki jih ljudje vsak dan storijo drug za drugega. Takrat postanem optimistka in humanistka do obisti.

To ravnovesje v naši psihi ni nekaj slabega. Antihumanizem nas koristno opozarja, da ne smemo biti prevzetni ali samozadovoljni; zagotavlja nam krepak odmerek realizma o tem, kaj je v nas šibkega ali zlobnega. Opominja nas, da ne smemo biti

naivni, in nas pripravlja na dejstvo, da lahko mi in naši bližnji vsak trenutek storimo kaj neumnega ali hudobnega. To humanizem v nas sili, da še naprej deluje, da bi se upravičil.

Po drugi strani pa nas humanizem obenem svari, naj ne zamenjamo nalog v našem sedanjem svetu v korist sanj o rajju, bodisi na tem svetu bodisi kje drugje. Pomaga nasprotovati opojnim obljubam skrajnežev in nas odvrča od obupa, ki ga lahko povzroči pretirana obsedenost z našimi napakami. Namesto vdajanja malodušju, da bi za vse težave krivili Boga, svojo biologijo ali zgodovinsko neizogibnost, nas opominja na našo človeško odgovornost za to, kaj počnemo s svojim življenjem, in nas poziva, naj se osredotočimo na zemeljske izzive in na našo skupno blaginjo.

Zatorej sprejemam to ravnovesje – vendar sem vseeno predvsem humanistka in mislim, da humanizem vihti boljšo zastavo.

To pravim previdno, saj so humanisti po naravi redko zastavonoše. Toda če bi na zastavo izvezli kakšne besede, bi označevale zlasti tri načela: svobodomiselnost, raziskovanje in upanje. Ta načela imajo lahko različne oblike, odvisno od tega, kakšne vrste humanist ste – za proučevalca humanističnih ved pomeni raziskovanje nekaj drugega kot za borca za nereligiozno etiko –, vendar se vedno znova pojavljajo v številnih humanističnih zgodbah, s katerimi se bomo srečali na naslednjih straneh.

Svobodomiselnost: ker humanisti različnih vrst raje usmerjajo svoje življenje na podlagi lastne moralne vesti, dokazov ali družbene ali politične odgovornosti do drugih kot pa na podlagi dogem, ki se jih upravičuje zgolj s sklicevanjem na avtoriteto.

Raziskovanje: ker humanisti verjamejo v študij in izobraževanje ter si prizadevajo za kritično razmišljanje, s katerim obravnavajo sveta besedila in vse druge vire, ki se jih smatra za nesporne.

In upanje: ker humanisti menijo, da je, ne glede na pomanjkljivosti, v našem kratkem obstoju na Zemlji človeško mogoče

doseči vredne stvari, bodisi v literaturi, umetnosti ali zgodovinskih raziskavah bodisi pri poglobljanju znanstvenega znanja ali pri izboljšanju blaginje nas samih in drugih živih bitij.

V času, ko sem pripravljala to knjigo, so se v svetu dogajale zlovesče stvari. Zdi se, da so nacionalistični in populistični voditelji na pohodu, vojni bobni ropotajo in težko je ne obupavati nad našo človeško in planetarno prihodnostjo. Vendar ostajam prepričana, da zaradi tega ne smemo opustiti svobodomiselnosti, raziskovanja ali upanja. Nasprotno, mislim, da jih potrebujemo bolj kot kdajkoli prej. To prepričanje pa je pripomoglo tudi k vsemu, o čemer boste brali v tej knjigi.

In zdaj – če mislimo, da gre *nam* slabo – se preselimo v južno Evropo v 14. stoletju. Sredi prizorov nereda, boleznih, trpljenja in izgub je nekaj navdušencev pobralo drobce bolj oddaljene preteklosti in jih uporabilo za načrtovanje novega začetka. Pri tem so naredili nekaj novega tudi iz samih sebe: postali so prvi veliki literarni humanisti.